

УДК 378. 3:378.1

Алла О. Саюн

Київський національний університет технологій та дизайну
**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті розглядаються теоретичні засади інноваційного розвитку системи вищої освіти України. Особливу увагу приділено перегляду змісту, технологій навчання і механізмів адаптації інноваційного досвіду в навчальному процесі. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що застосування запропонованих інновацій дозволить значно підвищити ефективність діяльності освітньої установи.

Ключові слова: система вищої освіти; інновації; інноваційний розвиток; тенденції; зміст; технології навчання.

Алла А.Саюн

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ**

В статье рассматриваются теоретические основы инновационного развития системы высшего образования Украины. Особое внимание уделено просмотра содержания, технологий обучения и механизмов адаптации инновационного опыта в учебном процессе. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что применение предложенных инноваций позволит значительно повысить эффективность деятельности образовательного учреждения.

Ключевые слова: система высшего образования; инновации; инновационное развитие; тенденции; содержание; технологии обучения.

Alla A. Sayun

Kyiv National University of Technologies and Design
**CONCEPTUAL BASES OF INNOVATIONAL DEVELOPMENT OF
HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

The article deals with the theoretical foundations of innovative development of the system of higher education of Ukraine. Particular attention is paid to reviewing the content, learning technologies and mechanisms for adapting innovation experience in the learning process. The practical value of the results is that the application of the proposed innovations will significantly improve the efficiency of the educational institution.

Keywords: higher education system; innovations; innovation development; trends; content; technologies of teaching.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інтеграція України до Європейського освітнього простору зумовлює необхідність формування в Україні інноваційної моделі розвитку системи вищої освіти, диктує її нові пріоритети, вимагаючи стабільної динамічності, невинного генерування інновацій, які б сприяли безперервному оновленню знань, і як наслідок – економічному й соціальному зростанню країни. У сучасному суспільстві «інновації є основою нової економіки, що базується на знаннях й конкурентоспроможності країни» [1].

Процес упровадження інновацій в систему вищої освіти не повинен проходити стихійно і хаотично, оскільки він потребує системного, послідовного й цілеспрямованого підходу, а відтак має сприяти підвищенню якості освітнього процесу у вищій школі, забезпечити конкурентоспроможність фахівців на європейському ринку праці. Ці завдання взаємопов'язані, оскільки висока якість навчального процесу є умовою для досягнення цілей другого завдання. Необхідно відмітити, що інноваційний процес є показником розвитку системи освіти в цілому.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Вагомий внесок у процес дослідження теоретичних та практичних проблем функціонування системи вищої освіти зробили такі науковці, як А. Ашкеров, Г. Бекер, М. Блаут, Т. Боголіб, В. Бородюк, Х. Боуен, А. Віфлеємський, О. Грішнова, Е. Денісон, Г. Дмитренко, В. Жамін, В. Іноземцев, С. Костанян, В. Кремень, В. Куценко, В. Луговий, Я. Мінсер, В. Новіков, Г. Псахаропулос, Дж. Стігліц, О. Сухарєв, В. Чекмарьов та ін.

Невирішені частини дослідження. Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених трансформації системи вищої освіти, подальшого дослідження потребують проблеми розгляду найбільш перспективних за сучасних економічних, соціальних та політичних умов напрямів розвитку вищих навчальних закладів в Україні.

Метою дослідження є розробка концепції інноваційного розвитку закладів вищої освіти України. Особливу увагу приділено перегляду змісту, технологій навчання та механізмів адаптації інноваційного досвіду в навчальному процесі

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Соціальні та економічні трансформації в українському суспільстві приводять до суттєвих змін у сфері системи освіти: змінюються соціальні вимоги, соціальне замовлення, для виконання якого ЗВО потрібно досягати більш високих, ніж раніше, результатів. У зв'язку з цим процеси інноваційного розвитку ЗВО стають невід'ємною частиною їх життєдіяльності, а ідея їх розвитку – ключовою в ідеології нової парадигми вищої освіти.

Головне завдання української освітньої політики – забезпечення сучасної якості вищої освіти на основі збереження її фундаментальності та

відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства і держави. У зв'язку з цим, для забезпечення якісної вищої освіти, рівного доступу до неї для всіх громадян необхідна інституційна перебудова системи вищої освіти на основі ефективної взаємодії вищої освіти з ринком праці, яка здійснюється з урахуванням європейських і міжнародних досягнень, зокрема в руслі Болонської декларації як нової соціально-культурної парадигми розвитку європейської, в тому числі й української освіти, її якісної модернізації [2].

Для потреб інноваційного розвитку країни вища освіта відіграє надзвичайно важливу роль. Вона є не лише з'єднувальною, але й конструктивною ланкою в системі трьох головних складових інноваційної економіки – «наука – освіта – виробництво». У цьому поєднанні освітній потенціал виступає одночасно як джерело поповнення науки кадрами і як головний фактор оволодіння робочою силою, населенням сучасними знаннями, необхідними для забезпечення економічного, соціального і культурного розвитку суспільства на основі використання передових досягнень науки, технологій, інновацій.

Результати аналізу економічного зростання країн – лідерів рейтингів конкурентоспроможності Швейцарії, Сінгапуру, Швеції, Нідерландів, Данії, Японії та Великобританії – свідчать про необхідність формування та забезпечення розвитку національної інноваційної системи як безальтернативного шляху реалізації системної та послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки. Важливою складовою такої системи має стати ефективна система вищої освіти, що складається з ВНЗ, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також навчальних закладів, які проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів а також система генерації знань, що складається з наукових установ та організацій незалежно від форми власності, які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології, державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи університетів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств [3].

Оптимальний варіант інноваційного розвитку України передбачає розвиток національної інноваційної системи шляхом здійснення комплексу заходів щодо збалансованого розвитку усіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень і розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов для виробництва інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості. Бажані

зрушення вимагають забезпечувати ефективну спроможність вищої освіти випереджати ті соціальні та економічні зміни, що відбуваються, готувати молодь до праці і життя в суспільстві, формувати демократичне суспільство. Подібне складне завдання може бути виконаним, якщо освіта органічно пов'язана з усіма галузями матеріального виробництва та духовної культури, що забезпечує наслідування і відтворення соціального досвіду [4].

Стратегічними пріоритетами розвитку вищої освіти в концепції інноваційного розвитку України є:

а) забезпечення інноваційної спрямованості системи освіти шляхом: підвищення рівня комп'ютеризації вищих навчальних закладів; активізації науково-технічної та інноваційної діяльності ВНЗ та збільшення обсягу її бюджетного фінансування; утворення інноваційних структур в системі освіти; реформування системи вищої освіти з урахуванням вимог європейських стандартів і збереженням культурних та інтелектуальних національних традицій;

б) підвищення результативності вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок з метою посилення його ролі у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки шляхом: інтеграції університетського сектору наукових досліджень і розробок до світової інноваційної системи, сприяння розвитку міжнародного партнерства у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності; збільшення частки наукових та науково-технічних досліджень у ВНЗ, спрямованих на створення нових видів інноваційної продукції; врахування кон'юнктури світового ринку під час визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності;

в) забезпечення розширеного відтворення знань на основі інтеграції діяльності вищих навчальних закладів, академічних та галузевих наукових установ шляхом: підвищення рівня фондоозброєності державного сектору наукових досліджень і розробок; концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, створенні умов для організації високотехнологічного виробництва в Україні; посилення взаємодії освіти та науки, створення університетів дослідницького типу на базі провідних ВНЗ; стимулювання процесу підвищення кваліфікації, розвиток системи дистанційного навчання.

Досвід провідних американських, британських та австралійських університетів свідчить, що так званий «академічний капіталізм» є одним із головних засобів підвищення ефективності та якості освітньої і наукової діяльності [5].

Загалом сучасна трансформація вищої освіти в Україні є складним нелінійним процесом, в якому можна виділити наступні напрями:

- екстенсифікація – збільшення кількості ВНЗ, спеціальностей та програм, студентського контингенту, а також загальне розширення доступу громадян до вищої освіти;

- модернізація – як зміна змісту освіти, притаманної для командно-адміністративного суспільства, так і узгодження її з сучасними вимогами. Складовими цього процесу є демократизація, інноваційні процеси у вищій школі: поява нових спеціальностей, освітніх програм, технологій та засобів навчання, поширення сучасних методів менеджменту та маркетингу вищої освіти;

- глобалізація та європеїзація – трансформація української освіти в контексті глобалізації сучасної освіти та формування єдиного європейського простору вищої освіти.

Українські ринкові неоліберальні реформи, які проводилися, як правило, лише заради зміни форми власності, звільнення процесу накопичення капіталу від регулюючого контролю держави, абсолютної лібералізації цін, комерціалізації всіх видів людської діяльності, в тому числі освітньої, майже зовсім не спиралася на ті величезні можливості, які закладені в освітньому потенціалі суспільства. Сумний досвід таких ринкових трансформацій свідчить про суттєве зниження якості освітньої діяльності і формування робочої сили, в тому числі її найбільш висококваліфікованої частини.

Існуюча система вищої освіти майже цілком орієнтована на передачу знань, тобто транслює в основному минулий досвід і способи діяльності. Необхідний перехід до абсолютно іншого типу соціокультурної спадковості, в якому головним підходом є не засвоєння колишніх рецептів, а підготовка до оволодіння методами діяльності зі змістом пізнання і практики, яких раніше не існувало, тобто зі змістом високого рівня невизначеності.

Очевидно, що інновації все більшою мірою стають атрибутом сьогодення і яскраво характеризують сферу сучасної системи вищої освіти. В основі поступового процесу впровадження інноваційних підходів в систему освіти лежить зміна парадигм. Класична парадигма освіти, що переважала до цього часу, досить обмежена, в її рамках не укладаються розвиток нових підходів, вирішення гострих проблем, нові уявлення про людину і про те, як вона повинна формуватися і розвиватися у новому світі, новій цивілізації, що йде на зміну колишньої.

Для здійснення інноваційного процесу у ЗВО, необхідно подолати механізм гальмування, що склався в ньому за попередній період. Останній виявляється в домінуванні технократичного і утилітарного підходів, що збереглися нині в теорії і практиці вищої освіти. На наших очах створюється світ, в якому все визначається новизною і прагненням до нового.

Це забезпечує фундамент для соціального прогресу, проте одночасно зумовлює значні труднощі, перш за все в професійній діяльності. Їх подолання залежить від сформованості у фахівця відчуття нових, творчих особистісних якостей, потреби в самовдосконаленні. Інакше кажучи, інноваційна освіта покликана розв'язати щонайгостріші проблеми вищої освіти, спираючись на нові знання та інноваційну динаміку. Сама категорія «нові знання» розуміється широко як знання, отримані засобами науки, мистецтва, винахідництва, інтегрального синтезу [6].

Будь-яка діяльність в будь-якій сфері може бути інноваційною, якщо в неї привноситься нове (знання, технології, прийоми, підходи) не заради новизни, і не з метою використання нового на практиці, а виключно для отримання результату. У цьому контексті інноваційність освіти є характеристикою навчальної діяльності, що має на меті підготовку людей до інноваційної практики. Проте якісні зміни у вищій школі повинні базуватися на наявних здобутках традиційної вітчизняної системи освіти з метою збереження традицій і утримання всього позитивного.

Інноваційні цілі в освіті реалізуються в освітніх теоріях, наукових підходах, проектах, технологіях тощо, що проектується у рівень практичного їх застосування, а доцільність визначається на практиці у вигляді отриманого результату. Як приклад, інноваційна мета на рівні ідеї компетентнісної підготовки фахівців у вищій школі проектується у розробку наукового її обґрунтування та методичної розробки для системи вищої освіти, подальший розвиток якої диференціюється за напрямками підготовки фахівців тощо. Перевірка доцільності інновації може здійснитися на етапі експериментальної перевірки або запровадження нових розробок у педагогічну практику.

Формування та розвиток цілей інновацій в системі вищої освіти пов'язаний із її нормативними цілями, закладеними у законотворчих документах, положеннях, та соціальними тенденціями розвитку суспільства що конкретизуються на кожному її рівні [7].

Вагомою характеристикою, що наповнює розуміння поняття інновації в освіті є їх рівні. Так, відомий дослідник С. Курбатов визначив шість рівнів нововведень, які існують у системі освіти, зокрема: удосконалення – зміна одного або кількох елементів освітнього процесу; раціоналізація – встановлення нового правила використання наявних педагогічних засобів для розв'язання традиційних завдань; модернізація – зміна декількох елементів існуючої освітньої системи; евристичне розв'язання – знаходження способу розв'язання існуючих педагогічних проблем; створення та використання невідомих раніше педагогічних форм, методів, засобів для розв'язання актуальних педагогічних завдань; педагогічний винахід – новий засіб, технологія або нова комбінація відомих засобів для досягнення освітніх цілей; педагогічне відкриття –

постановка та розв'язання нової педагогічної задачі, що призводить до принципового оновлення освітньої системи або суттєвого поліпшення її складових елементів [8].

Цей підхід поглиблює розуміння поняття інновацій, охоплюючи визначеними рівнями два аспекти: функціональність інновацій в освіті; послідовність розв'язання педагогічних задач у системі вищої освіти, які можуть розпочатися з будь-якого визначеного рівня.

Узагальнення розуміння рівнів інновацій уможливило їх систематизацію за трьома рівнями:

Перший (радикальний) – передбачає впровадження нововведення, що визначається як радикально нове, ґрунтується на базі нових знань, закономірностей, має революційний характер, а також може докорінно змінити систему вищої освіти.

Другий (адаптаційний) – передбачає адаптацію нововведень, що створені на базі існуючих знань, законів, закономірностей, діють в інших сферах (технічній, економічній, гуманітарній) в систему вищої освіти (наприклад, закони синергетики тощо).

Третій (удосконалювальний) – передбачає удосконалення впроваджених нововведень (мікроінновацій) з метою покращення якості існуючої освітньої системи чи її елементів, не потребує тривалої адаптації, не створює великих загроз дестабілізації системи вищої освіти.

Із введенням розуміння рівнів інновацій постає проблема, наскільки вони виявлятимуться новими для системи вищої освіти або її складових. З огляду на це, розв'язання цього питання передбачає два аспекти. Перший, пов'язаний із ступенем розробленості ідеї, а другий – з процесом упровадження нового. Інновація на рівні ідеї, яка не отримала методологічного, методичного рівня розробленості матиме статус об'єктивно нового для галузі, системи у яких передбачається її застосування. Очевидно, що чим детальніше та усестороннє розроблена інноваційна ідея в педагогічній науці, тим нижчий рівень її новизни. Необхідно зазначити, що у педагогічну практику може бути впроваджена інновація у якості інноваційного продукту або продукції.

Етап розповсюдження інновації у педагогічній практиці характеризує суб'єктивний фактор новизни, яка виявлятиметься такою для конкретного освітнього закладу, процесу тощо. Отже, ідея, що розроблена у педагогічній науці для педагогічної практики, але не застосовувалась, виявлятиме характеристику інноваційності у середовищі впровадження. Наприклад, ідея активного навчання не є новою для педагогічної науки. Її інноваційність виявлятиметься у тому навчальному середовищі, в якому панували традиційні методи навчання.

Враховуючи тенденцію кількісної еволюції вищої освіти, що характеризує її масовість на сучасному етапі розвитку суспільства,

реалізація програм підготовки без зниження якості навчання при обмежених ресурсах можлива лише через суттєву модернізацію – використання нових методів і технологій, які дозволять більш активно залучити адміністрацію ВНЗ, науковців, викладачів, студентів до процесу управління якістю освіти. Це потребує застосування нових інформаційних і телекомунікаційних технологій навчання, передбачених відповідними програмами модернізації вищої освіти України[9].

Сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку здійснюють системоутворюючий вплив на трансформацію системи вищої освіти України, яка передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямком відповідно до її здібностей, та забезпечити її мобільність на ринку праці;

- формування мережі ВНЗ, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування відповідала б інтересам особи та задовольняла потреби кожної людини та економіки країни в цілому;

- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом всього життя;

- піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти в розвинутих країнах світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство.

Стає все більш очевидним, що необхідною є розробка довгострокової програми структурної адаптації національної освітньої політики до нових міжнародних умов, найбільш значущими серед яких є приєднання України до Болонського процесу, що вимагає суттєвої «європеїзації» вітчизняної освіти, яка досі зберігає радянські освітні традиції та риси.

Основними завданнями та принципами створення зони Європейської вищої освіти (шість цілей Болонського процесу) є: введення двоциклового навчання; запровадження кредитної системи; формування системи контролю якості освіти; розширення мобільності студентів і викладачів; забезпечення працевлаштування випускників та привабливості європейської системи освіти. Болонська декларація висуває завдання домогтися, щоб вчені ступені мали відповідати європейському ринку праці, а отже, бути свідомством кваліфікації при працевлаштуванні в галузі діяльності, за якою здобута освіта. Класифікація ступенів та кваліфікацій має важливе значення, тому що їх присвоєння свідчить про важливі перехідні рубежі від системи освіти до ринку праці у межах конкретної країни [10].

З метою зміцнення Європейського простору вищої освіти та поширення європейської системи вищої освіти у світі було запропоновано

найближчим часом реалізувати конкретні заходи, що мають принести відчутні результати на окресленому шляху, такі як:

- запровадження системи освіти на основі двох ключових навчальних циклів: додипломного (бакалавр) та післядипломного (магістр);
- затвердження загальносприйнятної та порівнянної системи вчених ступенів, в тому числі шляхом запровадження стандартизованого Додатку до диплома;
- застосування Європейської Кредитної Трансферної Системи (ECTS) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів;
- зближення систем контролю якості та акредитації з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій.

Але усі ці складові трансформації вищої освіти в Україні стикаються з цілою низкою проблем, як конкретно-економічних, так й загальноцивілізаційних. По-перше, зростаюча інтернаціоналізація освітньої діяльності. Поява інтернаціональних форм організації та фінансування освіти, посилення необхідності вирішення проблем стандартизації освіти зумовлюють необхідність забезпечення і підвищення якості освітніх послуг в умовах зростаючої відкритості економік країн, все більш вільного руху людей, капіталів і товарів між країнами. Внаслідок цього відбувається загострення конкуренції в глобальному масштабі і саме тому національна система освіти будь-якої країни повинна орієнтуватися не просто на підготовку кваліфікованих кадрів для розвитку своєї економіки, а на підготовку кадрів, які поряд з цією важливою метою також забезпечуватимуть конкурентоспроможність її економіки в сучасному глобальному середовищі.

Друга проблема пов'язана з тим, що визначальна роль освіти в суспільному розвитку і становленні економіки знань потребує і потужного диверсифікованого механізму її функціонування та фінансового забезпечення. В Україні протягом трансформаційного періоду мають місце процеси диверсифікації: і стосовно джерел фінансування (поряд з державними ресурсами залучаються приватні, кошти підприємств, зовнішні ресурси), і стосовно форм організації освітньої діяльності, змісту та технологій навчального процесу. Разом з тим, досвід передових країн світу доводить, що економічні механізми можуть бути більш ефективними, дієвими, спрямованими на конкретні результати.

Третя (за черговістю, але ніяк не за вагомістю) характерна для нашого освітнього співтовариства проблема, що потребує врахування при вирішенні питань про швидкість і глибину трансформації освіти та євроінтеграції, – надзвичайно серйозні деформації у викладацькому складі ВНЗ.

Курс на євроінтеграцію стикається і іноді вступає в протиріччя з низкою тенденцій (і загальносвітових, і вітчизняних), які проявилися

останніми роками в системі вищої освіти. Це, по-перше, різке зростання регіональної неоднорідності ЗВО в Україні та яскраво виражена регіоналізація в цілому. А по-друге, нова парадигма освіти, особливо вищої, яка орієнтує її не на кваліфікацію фахівця, а на компетентність. Це важко пов'язати з прагматичною спрямованістю європейської освіти й курсом на скорочення термінів навчання. Сучасна освіта, якщо орієнтуватися на останні основоположні документи ЮНЕСКО, покликана допомогти людині навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити й навчитися жити разом. По суті, це нові глобальні компетентності. Інакше кажучи, складається парадоксальна ситуація: саме життя й висунуті ним завдання ускладнюються, а система вищої освіти спрощується. На думку академіка В. Лугового «вища освіта, зокрема, характеризується неефективною організацією, розпорошеністю, подрібненістю, мало комплектністю, великою витратністю, низьким інституційним потенціалом і недостатньою якістю, а отже, потребують суттєвої оптимізації» [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, стратегічними пріоритетами розвитку вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на таких засадах:

- по-перше, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється з патріотизмом;

- по-друге, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас, необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої освіти, пов'язані насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

- по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у тому числі з урахуванням інтеграційних процесів.

Література

1. Ангеловски К. Учителя и инновации / К. Ангеловски – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.

2. Буркова Л. В. Цільові орієнтири інновацій в освіті / Л. В. Буркова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 2013. – С. 9–15.
3. Курбатов С. В. Освітні інновації: контури майбутнього: монографія / С. В. Курбатов // Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура; за ред. В. Г. Кременя. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
4. Ольшанська О. В. Формування освітніх програм нового покоління в контексті підвищення автономії університетів / О. В. Ольшанська // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну: Зб. наук. праць. – К.: КНУТД, 2016. – Спецвипуск. – С. 428–433.
5. Патон Б. Є. Наука – інноваціям / Б. Є. Патон // Наука та інновації. – 2014. – Т. 4. – № 5. – С. 19–20.
6. Скубашевська О. Інноваційний розвиток освіти / О. Скубашевська // Вища освіта України. – К.: Гнозис, 2009. – № 3 (додаток 1). – С. 130–131.
7. The Global Competitiveness Report 2011–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GSR_Report_2011-12.pdf.
8. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань: монографія / І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – К.: Знання, 2012.
9. Shaugter S. Academic Capitalism and the New Economy / S. Shaugter, G. Rhoades. – U.S.A.: The John Hopkins University Press, 2016. – 384 p.
10. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. – К.: МОНУ, Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – 24 с.
11. Луговий В. І. Економічно-організаційні засади освіти в Україні та світі: порівняльний аналіз / В. Луговий, Ж. Таланова // Педагогіка і психологія. – 2016. – № 1. – С. 64–70.